

HARCOLTAK-E KUNOK ALEXIOS KOMNÉNOS SEREGÉBEN?

A kunok alig húsz évvel 1054/55-ös kelet-európai megjelenésük után a kor és a térség nagyhatalmának számító Bizánci Birodalom területén hadakoztak. Forrásaink alapján a Komnénos-diansztia alapítójának, I. Alexios Komnénosnak (1081–1118) uralkodása alatt hat alkalommal jelentek meg hadi céllal az Al-Dunától délre fekvő területeken, így 1083-ban, 1087-ben, 1089-ben, 1091-ben, 1094-ben és végül 1114-ben. Tanulmányomban azonban nem a portyáikat vagy támadásaikat vizsgálom, hanem azt, hogy harcoltak-e kunok az uralkodó seregében. Mivel a bizánci források nem sokat vagy egyáltalán nem segítenek, a címben feltett kérdés megválaszolására nyugati, latin nyelvű forrásokra támaszkodva adok választ.

A téma iránti érdeklődésemet a térség és a korszak történetét alaposan ismerő Gyóni Mátyás egy állítása keltette fel. Ő ugyanis az 1942-ben írt *A paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. Archaizáló népnév és etnikai valóság Anna Komnéné Alexiasában* c. nagyszerű és mindmáig alapvető megállapításokat tartalmazó tanulmányában a következőket írta: „Kún segédcsoport tehát 1118-ig nem szolgálhatott a bizánci hadseregben.”¹ Azok, akik Gyónival ellentétben, úgy vélik mégiscsak voltak kunok az első Komnénos-dinasztiabeli uralkodó harcosai között, általában arra támaszkodnak, hogy a bizánci seregben harcoló sazuomaták a kunokkal azonosíthatók. Annak ellenére, hogy Gyóni azon megállapítása helytálló, mely szerint Anna Komnéné munkájában a sazuomata elnevezés nem a kunokra, hanem egy másik török nyelvű nomád népre, az úzokra vonatkozik, úgy tűnik, mégiscsak számolhatunk kunok jelenlétével a birodalom hadseregében.

Gyóni feltevésének alátámasztása során – vagyis hogy I. Alexios Komnénos seregében nem harcolhattak kun segédcsoportok – koncepciójával ellentétes utalásokat vizsgált meg két munkában, Ostrogorsky *A bizánci állam története* c. monográfiájában és Schünemann *Ungarische Hilfsvölker in der Literatur des deutschen Mittelalters* c. tanulmányában. Amikor Ostrogorsky a bizánci seregben szolgáló kunokról ír, két oklevélre és egy másodlagos irodalomra hivatkozik.² Ezek közül Gyóni a háborús viszonyok miatt ugyan nem tudott hozzájutni I. Alexios Komnénos 1086. évi aranypecsétes császári okleveléhez (chrysobullon),³ de feltételezte, hogy abban nem szerepelnek kunok. Meg-

* MTA–SZTE Turkológiai Kutatócsoport, tudományos munkatárs; e-mail: kovszi@freemail.hu.

1 Gyóni 1942, 68–69.

2 Ostrogorsky 2003, 325, 358.

3 A chrysobullonban a császár Léon Képhalasnak – mivel hőiesen harcolt Larissánál a normannok-

érzése helyesnek bizonyult, az oklevélben felsorolt különböző népek (ruszok, varégok, kulpingtonok stb.) között ugyanis valóban nincsenek ott a kunok.⁴ A második forrás, amire Ostrogorsky hivatkozik, szintén egy császári oklevél, amelyben csaknem ugyanazok a népek vannak felsorolva,⁵ mint az 1086-os chrysobullonban, de ebben sem olvasható a kunok neve.⁶ Végül az Ostrogorsky által idézett Vasilievnél – mint már Gyóni is megállapította – sem kunok, hanem úzok szerepelnek azon a helyen, ahol felsorolja a bizánci hadseregben szolgáló különböző népcsoportokhoz tartozó katonákat.⁷

Schünemann a fentebb említett tanulmányában két forrásra hivatkozik, mikor arról ír, hogy a kereszteseket bizánci szolgálatban álló bolgárok, kunok, magyarok és besenyők zaklatják.⁸ Egyik forrása a bencés Ekkehard (?1050–1125 u.) *Chronicon universale* c. alkotása, ebben azonban az 1101. év alatt besenyők (*Pincinatos*) támadták meg a kereszteseket, azaz nem szerepelnek a krónikában kunok.⁹ A másik forrásban, Albertus Aquensisnél (vagy Albericus Aquensis)¹⁰ azonban valóban olvashatunk a kunokról (*Comanitae*), mikor a szerző Remete Péter (Pierre l'Ermite) seregének naissosbeli (ma Niš, Szerbia) hányattatásairól számol be. A keresztesek Péter vezette hada 1096. július 3-án érkezett meg a városba, ahol élelmet kértek. A belgrádi dux, Nikétas túszoikat

kal szemben – Mogléna tartományban egy Chostiané nevű települést adományozott adómentességgel, és azzal a joggal, hogy halála után az utódaira hagyhatja a birtokot (Lemerle–Guillou–Svoronos 1970, 255–259).

4 Szkíták sem szerepelnek az oklevélben, akik neve alatt kunokat lehetne érteni (Lemerle–Guillou–Svoronos 1970, 258).

5 Az oklevélben szereplő felsorolás: bizánciak, ruszok, varégok, kulpingtonok (azonosításuk vitatott), angolok, normannok, németek, bulgárok, szaracénok, alánok, abházok (Miklosich–Müller 1890, 47).

6 Az oklevél Christodulosnak adományozza Patmos szigetét általános adómentességgel, ahol a szerzetes a császár támogatásával kolostort alapított (Miklosich–Müller 1890, 44–48).

7 Vasiliev előbb az 1071-es manzikerti csatában a Bizánci Birodalom seregében harcoló népeket ismerteti az arab, a görög források és Edessazi Máté krónikája alapján: görögök, ruszok, kazárok, alánok, guzzok, azaz úzok, besenyők, grúzok, örmények, frankok, szkíták, gótok, bulgárok, távoli szigetek lakói stb. Majd felsorolja három chrysobullon (1075-ös, 1079-es és 1088-as) alapján, hogy milyen népek harcoltak VII. Michaél Dukas (1071–1078), III. Niképhoros Botaneiatés (1078–1081) és I. Alexios Komnénos (1081–1118) császárok seregében, de egyikben sem tűnik fel a kunok neve (Vasiliev 1937, 58–59, vö. Gyóni 1942, 68).

8 Schünemann 1924, 104–105.

9 MGH SS VI, 220.

10 A szerzőről minden ismeretünk saját alkotásából, a *Historia Ierosolimitanából* származik. A prologusból kiderül, hogy a krónikás ugyan vágyakozott a keresztes hadjáratban való részvételle, mivel azonban meggátolták abban, úgy döntött, hogy inkább beszámol az ott törtétekről. Az első hat könyvet – amelyek a Jeruzsálemi Királyság megalapításáig terjedő eseményekről tudósítanak – a 12. század elején írta. A VII–XII. könyvekben az 1119-ig terjedő eseményeket írja le. Az a tény, hogy 1128–1130-ban már szerepel az egmonti (Hollandia) kolostor katalógusában, bizonyítja, hogy a század első negyedében már kész volt a krónikája. Az első keresztes hadjárat legrészletesebb korabeli beszámolójának tekinthető alkotás már a saját korában ismert és népszerű volt. Albertus maga említi, hogy Historiáját a hadjáratban részt vevők elbeszélései és jelentései alapján írta (Albertus Aquensis, *Hist. Ieros.* I 1; Edgington 2007, 2–3), és egyes feltételezésekkel ellentétben nem valószínű, hogy bármilyen terjedelmes írott forrásra támaszkodva született volna műve (Edgington 2007, xxviii), amelyet majd Tyrosi Vilmos is felhasznált (vö. Veszprémy 2006, 295).

kért Pétertől, amíg a helybeliek összegyűjtik a szükséges élelmet a keresztesek számára, akiknek egy része Péterrel tovább is vonult. Azonban egy csoport sváb a keresztes hadból összeesett a helyi lakossággal, felgyújtott hét malmot a folyóparton és néhány házat a városon kívül. A panaszok hallatán Nikétas – a város védelmére összegyűjtött – bolgárokból, kunokból, magyarokból és besenyőkből álló sereget küldött a keresztesek után.¹¹ E történet kapcsán feltehetően igaza van Gyóninak, és itt valóban „nem a császári hadseregben rendszeres szolgálatot teljesítő kún különítményről van szó [...], hanem egy a niš-i strategos, illetőleg a bulgáriai dux szolgálatába szegődött tarka-barka alkalmi zsoldoscsapatról”.¹²

Akkor mégis mi alapján lehet azt állítani, hogy igenis voltak kunok a bizánci hadseregben? Mint említettem elsősorban a nyugati, latin nyelvű források segítenek a kérdés megválaszolásában. Ezek egyikét, az I. keresztes hadjáratok alapvető forrását, Albertus Aquensis *Historia Ierosolimitana* c. munkáját Gyóni is ismerte, és elemezte is, mint az előbbieken kiderült.

Albertus azonban a naissosbeli események leírása után még további három alkalommal említ olyan kunokat, akik a bizánci hadseregben harcoltak. Ezekre pedig Gyóni már nem utal. Az egyik ilyen, mikor Albertus arról ír, hogy I. Alexios Komnénos 1098 nyarán Kis-Ázsiába, Philoméionba (Akşehir, Törökország) érkezett mintegy negyvenezer turkopolossal,¹³ besenyővel, kunnal (*Comanitas*), bolgárral, dánnal és gallal a keresztesek támogatására.¹⁴ A császár lánya, Anna Komnéné is említést tesz apja seregének Philoméionba érkezéséről, de nem ír a sereg összetételéről, csak annyit említ, hogy apja egész seregével érkezett.¹⁵

A másik alkalommal az 1101-es keresztes hadjárat kapcsán jelennek meg ismét kunok Albertus Aquensis művében. Ekkor IX. Vilmos, Aquitánia hercege, valamint a hozzá csatlakozott IV. Welf bajor herceg, Thiemo salzburgi érsek és Ida ausztriai örgrófnő Drinápoly (ma Edirne, Törökország) alá érkezett fegyelmezetlen serege ellen küldtek a bizánci hatóságok besenyő és kun seregeket. A csatában a besenyők és kunok (*Comanitis*)

11 „Ad hoc denique ducis imperium Bulgari, **Comanite**, Vngarii plurimi cum Pincenariis, qui conuentione solidorum ad urbis defensionem conuenerant, arcus corneos et osseos arripiunt, loricas induunt; et uexillis hastae innexis...” (Albertus Aquensis, *Hist. Ieros.* I 10; Edgington 2007, 20–21; vö. <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/alberta/croisade1.htm>). „A vezér előbbi parancsára a város védelmére bolgárok, kunok, s zsoldfizetés fejében besenyőkkel együtt nagyszámú magyar érkezett, megragadva csont- és szarujait, magukra véve páncéljaikat, és zászlócskákat erősítve lándzsáikra...” (*Írott forr.* Ford. Veszprémy L. 301).

12 Gyóni 1942, 69.

13 Vegyes, keresztény–török házasságból származó, a bizánci hadseregben szolgálatot teljesítő katonák, akik – mint maga Albertus is említi – görög anyáktól és török apáktól származnak (Albertus Aquensis, *Hist. Ieros.* V 3; Edgington 2007, 342–343; vö. Savvides 1993, 122–136.)

14 „Turcopolos, Pincenarios, **Comanitas**, Bulgaros, Danaosque arcu doctos et sagitta...” (Albertus Aquensis, *Hist. Ieros.* IV. 40; Edgington 2007, 310–311).

15 Anna Komnéné, *Alexias* XI 6, 1 p. 338; Reinsch 1996, 378; Sewter 1982, 348.

védtek a városba vezető hidat. Végül a két fél kibékült, a besenyőket és kunokat pedig lecsillapították.¹⁶

Albertus végül az 1107–1108-as dyrrachioni (ma Durrës, Albánia) események leírása során említ kunokat. 1107 őszén az első keresztes hadjárat győztes hadvezére, Bohemund, Robert Guiscard fia nem a muszlimok, hanem a Bizánci Birodalom ellen vezette seregét, célja Dyrrachion megszerzése volt. Az egyévnyi ostrom közben – Albertus szerint 1108 nyarán – hatalmas seregével Bothiliához (ma Bitola, Makedónia) érkezett Alexios, hogy Dyrrachion védőit támogassa. A bizánci seregben nemcsak a császár zsoldjába szegődött gallok, hanem turkopolosok, kunok és besenyők is harcoltak,¹⁷ akiknek az volt a feladatuk, hogy Bohemundot és embereit váratlanul támadják meg. Bohemund azonban kémek útján értesült a tervezett támadásról, felkészülve várta a bizánci hadakat, és legyőzte, majd megfutamította őket.¹⁸ A következő passzusban is megjelennek a kunok. Ekkor Bohemund háromszáz lovast és ötszáz gyalogost küldött a környékre portyázni, mert fogytán volt az élelem és a lovak számára az abrak. A turkopolosok, kunok és besenyők sokasága azonban megtámadta a fosztogatókat, és mintegy háromszázat közülük megöltek, másokat pedig fogságba vetettek.¹⁹

Más nyugati forrásokban is felbukkannak a kunok. A következő forrás, amiben arról olvashatunk, hogy kunok bizony már a 11. század utolsó éveiben harcoltak I. Alexios Komnénos seregeiben, már a 11. század utolsó éveiben, Raymond d'Aguilers-nek a *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* című krónikája. A szerző IV. Raymond toulouse-i gróf seregének káplánjaként vett részt az első keresztes hadjáratban, így műve a korszak eseményeire vonatkozó egyik legfontosabb forrásunk. Raymondnál három alkalommal jelennek meg a kunok. Először akkor említi őket, mikor 1097-ben Dyrrachionhoz érkeztek a keresztes hadak. Leírja, hogy bár a császár békéről ír levelében, mindenfelől törökök, kunok, úzok, besenyők és bolgárok lesnek rájuk.²⁰

Legközelebb akkor fordulnak elő Raymondnál kunok, mikor arról számol be, hogy I. Alexios Komnénos császár azért utasítja vissza a keresztesek azon kérését, hogy vegyen részt a hadjáratban, mert a németek, magyarok, kunok és más vad népek pusztítanak

16 „Quapropter hinc Pincenariis et ceteris militibus **Comanitis** de regno imperatoris grauter pontem in arcu et sagitta prohibentibus, Christianis uero per pontem transire non minus contententibus [...] Pincenarii et **Comanite** sedati sunt” (Albertus Aquensis, Hist. Ieros. VIII 35; Edgington 2007, 626–627).

17 „sed et Turcopoli, **Comanite**, Pincenarii ad decem milia conglobati” (Albertus Aquensis, Hist. Ieros. X 42; Edgington 2007, 756). A hadsereg létszámára utaló adat „decem milia” nyilván túlzó, azonban mindenképp utal arra, hogy nem kis létszámú sereg lehetett.

18 Albertus Aquensis, Hist. Ieros. X 42; Edgington 2007, 756–757.

19 „Quibus infinita multitudo Turcopolorum, **Comanitarum**, Pincenariorum militum imperatoris in occursum affuit, et, bello grauter commisso, milites Boemundi ad trecentos illic occisi sunt, plures uero abducti sunt” (Albertus Aquensis, Hist. Ieros. X 43; Edgington 2007, 756, 758).

20 „Nam ante et retro, dextrorsum et sinistrorsum, Turci et **Comani**, Husi et Tanaces, Pincenati et Bulgari, nobis insidiabantur” (RHC III, 236; vö. Peters 1998², 157).

országát, ha a zarándokokkal elutazna.²¹ Tehát a forrásnak ezen részében nem mint a bizánci sereg zsoldosai jelennek meg, hanem mint a birodalom támadói.²² Harmadik említésük a forrásban azonban egyértelműen arra utal, hogy harcoltak kunok a bizánci seregben. 1098 januárjában-februárjában az Antiocheia alatt nélkülöző kereszties had emberei között elterjedt az a hír, hogy érkezik a császár számos nép harcosaiból álló serege. A hír nem volt igaz, az azonban számunkra lényeges, hogy az álhír szerint ez a had szlávokból, besenyőkből, kunokból és turkopolosokból állt.²³

Végül az utolsó nyugati forrás – amire hivatkozni szoktak mint olyan műre, amely kunokat említ a bizánci hadseregben I. Alexios Komnénos uralkodása idején – Albertus Aquensis munkáját is felhasználó Tyrosi Vilmos (1130 k.–1186) *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* vagy *Historia Ierosolymitana* c. műve, melyet mintegy hetven évvel az első kereszties hadjárat után írt.²⁴ A krónika már a maga idejében is népszerű volt, de az eredeti latin nyelvű változatnál – amit Vilmos 1170 és 1184 között írt – az 1223 körül készült ófrancia fordítása még nagyobb sikernek örvendett. A fordító feltehetően a ma ismert latin nyelvű eredetinek egy másolatát használhatta, és némely esetben maga is hozzátett a szöveghez.²⁵ Ilyen az ófrancia nyelvű szövegben a II. könyv 4. caputja, ahol Vilmos arról ír, hogy a 9. század elején a görögök gyengeségét kihasználva a barbár népek (*barbarae nationes*) támadásokkal zaklatták a birodalom lakosságát. Az eredeti latin szövegben nem szerepelnek kunok,²⁶ csak a műnek 13. századi ófrancia fordításában, ahol a vlachokkal együtt jelennek meg a bolgárok mellett.²⁷ Kunok vannak

21 „se Alemannos et Ungaros, et **Comanos**, aliasque feras gentes” (RHC III, 238; vö. Peters 1998², 177).

22 Itt azonban a kunok esetében nem tényleges, hanem lehetséges támadásokról lehet szó. Azaz úgy kell érteni, hogy a bizánci sereg számottevő részének határvédelmi feladatai voltak függetlenül attól, hogy ténylegesen veszélyeztette-e vagy sem támadás a birodalmat. Ugyanakkor a magyarok részéről kizárt ekkor a támadás lehetősége, és sokkal inkább a keresztiesek „elhatározásának változékonysága”, azaz megbízhatatlansága a magyarázata annak, hogy a császár – aki kézzetben maga is hadba kívánt vonulni – végül úgy döntött, hogy nem kíséri el Bohemundot (Kapitánffy 2003, 71–74).

23 „...rumor etiam exercitum imperatoris venire nuntiavit, qui de multis gentibus collectus esse nuntiabatur exercitus: uti sunt Scavi et Pincenati, et **Comani**, et Turcopoli” (RHC III, 246; Peters 1998², 197).

24 A két szerző művében az 1095 és 1099 közötti időszak narratívája olyan hasonló, hogy hosszú ideig egy közös, mindkettőjük által használt, mára elveszett forrást is feltételeztek (Edgington 2007, xxvi). Vilmos huszonhárom kötetes krónikája – ami az 1986-os kritikai kiadásban közel ezer oldal – az egyik legjelentősebb forrása a latin Kelet történetének 1095 és 1184 között. Az első kereszties hadjárat leírásakor Albertus Aquensis, Raymond d’Aguilers, Chartres-i Fulcher, Baldéric bourgeois-i apát és mások munkái, valamint az ismeretlen szerzőjű *Gesta Francorum* voltak a forrásai (Edbury-Rowe 1988, 45–46).

25 Ezek a kiegészítések azonban fenntartással kezelendők (Edbury-Rowe 1988, 4).

26 „Nam postquam deficientibus apud Constantinopolim Latinis principibus, in eorum potestatem sub primo Nicephoro, peccatis exigentibus, descendit imperium, statim barbarae nationes de Graecorum imbecillitate confisi, in eorum provincias irruentes, pro arbitrio suo regionis coeperunt tractare habitatores. Inter quas Bulgarorum gens inculta, a tractu septentrionali egressa, a Danubio usque ad urbem regiam, et iterum ab eodem flumine ad mare Adriaticum, universas occupaverat regiones” (RHC I, 77; vö. Babcock-Krey 1943, 121).

27 „Car puis que li empereur latin faillirent en Costantinoble et li empires vint aus Greus dont fu li

még Vilmos eredeti latin művében, annak a II. könyvének 21. caputjában is, de ebben az esetben azon népek között sorolja fel őket (*Bulgaros, Commanes et Pincenates*), akik a birodalmat támadásaikkal zaklatják,²⁸ vagyis a kunok nem a bizánci seregben harcoló zsoldosként, hanem a birodalom támadóiként tűnnek föl, akárcsak Raymond d'Aguilers-nek a krónikájában, ahol hasonló szöveggörnyezetben szerepelnek.²⁹ Tehát Tyrosi Vilmos művének mind a latin eredetijében, mind pedig az ófrancia nyelvű fordításában a kunokról csupán mint a Bizánci Birodalom támadóiról olvashatunk.

Figyelemre méltó a nyugati és a bizánci források közötti ellentmondás. Ez utóbbiakban nem találtam adatot arra, hogy a 11. század legvégén vagy a 12. század elején kun segédc csapatok harcoltak a császár seregében. Annál több alkalommal jelennek meg a nyugati, az első keresztes hadjáratokkal kapcsolatos kútfőkben, amelyekben leggyakrabban a besenyőkkel, máskor a bolgárokkal és turkopolosokkal együtt a Bizánci Birodalom területén átvonuló és néha fosztogató keresztes hadak ellen harcoló csapatokként szerepelnek. A birodalom területén átvezető és a Szentföld felszabadítására vonuló nyugatiak által használt több különböző útvonal, valamint a keresztesek nagy létszáma mind arra utal, hogy az őket megfigyelő és felügyelő nomádok sem lehettek kisszámúak. Különösen igaz lehet ez a megállapítás annak tükrében, hogy ezek a különböző népek harcosaiból álló seregek gyakran készen álltak a nagyobb és jobban felfegyverzett nyugati csapatokkal szembeni összecsapásokra is, amint Raymond toulouse-i gróf³⁰ és Bouillon Gottfried seregeivel is tették 1097 tavaszán.³¹ Ugyanakkor a császár más területen is alkalmazta ezeket a csapatokat, így a besenyőket I. Alexios Komnénos futáraiként is említik a nyugati források.

premiers empereres Nicefores tantost li Barbarin qui estoient entour eus li Blac li **Coman** cil de Bougrie qui leur sont devers bise seurpristrent ces terres qui estoient merveilles plenteives et delitables si que tout conquistrent des la Dunoe jusque pres de Costantinoble; et de lautre part jusqua la mer Adriane” (Paris 1879, 60).

28 RHC I, 104–105; vö. Babcock–Krey 1943, 147.

29 A két nyugati szerző megjegyzései összhangban vannak Anna Komnéné azon soraival, ahol épp a birodalom területén átvonuló keresztesek sokaságáról számol be, akik miatt a császár seregének egy részével „Szerbia és Dalmácia” völgyeit védelmeztette, míg mások az Istros (Duna) melletti területekre vigyáztak a kunok és dákok (magyarok) támadásaival szemben (Anna Komnéné, Alexias XIV 4, 3, p. 440; Reinsch 1996, 490; Sewter 1982, 449).

30 RHC III, 236; Peters 1998², 157.

31 A kunok ugyan nem szerepelnek név szerint a forrásban, de Albertus Aquensis a következőket írja: „Interea a portis urbis uersus Sanctum Argentum infinita manus Turcopolorum et totius generis militum prosiliit in sagittis et uaria armatura ad expugnandum Baldwinum et uniuersum Christiane gentis comitatum” (Albertus Aquensis, Hist. Ieros. II 13; Edgington 2007, 80–81). Így az is elképzelhető, hogy a „totius generis militum” között kunok is voltak. Különösen így lehet, ha figyelembe vesszük a keresztes hadjáratok egyik legmegbízhatóbb krónikásának tekinthető Chartres-i Fulcher – aki jelen volt a clermont-i zsinaton, majd elutazott keletre is; a három részletben (1101, 1106 és 1124–27-ben) írott *Gesta Francorum Iherusalem Expugnantium* c. művét több későbbi krónikás is felhasználta – egyik megjegyzését: „In ea (= Konstantinápolyba) Graeci, Bulgari, Alani, **Comani**, Pigmatici, Italici, Venetici, Romani, Daci, Angli, Malfetani, Turci etiam et gentiles multi, Judaei quoque et Proselyti, Cretes et Arabes, omniumque nationum gentes conveniunt” (RHC III, 494).

Azonban nemcsak ilyen kontextusban – azaz a keresztesek portyáinak megakadályozóiként – szerepelnek a kunok, hanem két forrás, Albertus Aquensis és Raymond d'Aguilers krónikái alapján rész vettek I. Alexios Komnénos kereszteseket támogató hadjáratában is Kis-Ázsiában. Albertus Aquensis Históriaja szerint pedig jelen voltak az 1107–1108-as dyrrachioni csatában is.

Ismert, hogy az 1081-ben trónkövetelőként a császári hatalmat megszerző I. Alexios Komnénos egy hanyatló időszakban levő birodalom élére került. Dinasztiájának alapítójaként maga is katonai erő segítségével szerezte meg trónt, és uralkodása alatt mindig inkább serege, mint a polgári lakosság támogatására számíthatott. I. Alexios, akár csak utódai, soha nem támaszkodott egyetlen erőre a hadserege megszervezésekor, így a Komnénosoknak zsoldosaik és saját katonáik mindig egyaránt voltak.³² I. Alexios uralkodásának első tizenöt évében csaknem folyamatosan hadjáratokat vezetett a Bizánci Birodalom különböző ellenségei ellen. Kezdetben alig ért el sikereket a bizánci sereg, amelyet a katonacsászároktól való félelmükben a hivatalnok-arisztokrácia teljesen tönkretett. A bizánci hadsereg állapotával kapcsolatban elég, ha arra utalunk, hogy 1071-ben a manzikerti csatában árulás következtében maga a császár, IV. Rómanos Diogenész (1068–1071) is a szeldzsukok fogságába esett. Így érthető, hogy császárként I. Alexios Komnénos egyik legfontosabb reformja épp a hadsereghez kötődött. A korábban földművesekből toborzott hadsereg katonáit idegen zsoldosokkal helyettesítette. Anna Komnéné könyvéből kiderül, hogy a zsoldosok mellett a birodalmi sereg parancsnokainak jelentős része is idegen származású volt. A manzikerti csata (1071) után egyre több idegen zsoldos harcolt a birodalom seregében. A normannok, a ruszok, a törökök és a különböző kelet-európai nomád népek (besenyők, úzok és kunok) állandó tagjai voltak a császári hadnak.³³

I. Alexios Komnénos uralkodása kezdetén, híján volt a kellő katonai tapasztalattal és fegyelemmel rendelkező katonáknak. Legalábbis lánya és veje, Niképhoros Bryennios művei arra utalnak, hogy a császárnak az idegen zsoldosokba vetett bizalma azzal magyarázható, hogy I. Alexios korábban kialakult véleménye szerint a bizánci katonák nincsenek birtokában hadi tapasztalatoknak, fegyelmezetlenek és gyávák.³⁴ Ez lehet a magyarázata, hogy a császár ragaszkodott az idegen eredetű zsoldosokhoz.

Kunok azonban nem szerepelnek a bizánci forrásokban, mint a császári hadban harcolók. Van egy másik nép is, a bolgár, amely szintén ritkán jelenik meg a bizánci elbeszélő forrásokban mint a Komnénosok seregének harcost vagy csapatot adó népcsoport. Anna Komnéné művében egyetlen alkalommal olvasható, hogy a bolgárok körében toboroztak a birodalmi sereg számára,³⁵ de általában nem szerepel e népnév a Komnénos-dinasztia (1081–1185) uralkodása alatt zajló hadi események leírásakor. Ugyanakkor az okleveles

32 Birkenmeier 2002, 139.

33 Buckler 1968², 358–361.

34 Shepard 1996, 102.

35 Anna Komnéné, Alexias VIII 3, 4, p. 242; Reinsch 1996, 273; Sewter 1982, 252.

forrásokban felbukkannak, mint például a korábban említett két chrysobullonban is. Pedig nyilván – mint a birodalom lakói – a bolgárok közül is számosan harcoltak a császár hadseregében.

A kunok említésének a hiánya a bizánci szerzőknél több tényezővel is magyarázható. Egyrészt mivel a kútfőkben olvasható „szkíta” (Σκῦθης/Σκῦθαι) elnevezés a korszak bizánci irodalmában a Dunától északra élő török nyelvű törzsekre általánosan vonatkozik, a vizsgált időszak különböző forrásaiban egyaránt utalhat besenyőkre vagy kunokra.³⁶ Másrészt pedig ebben az időben, vagyis a 11–12. század fordulóján – ahogy Gyóni is vélte – még nem volt olyan kun különítmény, amely a császári hadseregben rendszeres szolgálatot teljesített. Valószínűleg a nyugati forrásokban említett kunok ad hoc jelleggel, a harcok során szerzett zsákmányért támogatták a bizánciakat, és nem tekinthetők a birodalmi hadsereg állandó tagjainak. Később, a 12. század második felében, I. Manuél Komnénos (1143–1180) korában már sokkal gyakrabban megjelennek a kunok (ekkor is szkíta néven) a császári seregben harcoló katonaként vagy egységként. Ebben az időben már kunok csoportjait telepítették császári földekre, így a bizánci seregben harcoló kunok a birodalmi had részeinek tekinthetők, azaz nem alkalmi zsoldosok voltak. Ugyanis azok a csapatok, amelyek rendszeres juttatást kaptak vagy a birodalom területére letelepítették őket, nem tekinthetők zsoldosnak bármelyik népcsoporthoz tartoztak is. Bizánci szempontból azok zsoldosok, akik ha nem kaptak elegendő fizetséget, elhagyták a sereget.³⁷ Természetesen különbséget kell tenni azok között a kunok között, akik I. Manuél Komnénos seregében a második keresztes hadjárat során III. Konrád német király (1138–1152) katonái ellen Konstantinápolynál és VII. Lajos francia király (1137–1180) keresztteseivel a Balkán-félszigeten harcoltak 1147-ben,³⁸ és azok között a segédc csapatok között, akik szükség esetén könnyen elérhetőek voltak a birodalom határain túli területekről. Ez utóbbi csapatok nem voltak költségesek, ugyanis fizetségük a zsákmány volt. Az a tény, hogy a 11. század folyamán a Nagy-Lavra kolostorát védeni kellett pusztításaitól, a legtökéletesebben mutatja értéküket: költségkímélő csapatok voltak és nagy számban álltak rendelkezésre, de nem mindig tartották tiszteletben a barát és ellenség közötti különbséget.³⁹

Összefoglalásképpen tehát úgy vélem, hogy már I. Alexios Komnénos hadseregében számolhatunk kunok jelenlétével, akiknek száma és jelentősége a 12. században megnőtt. A Komnénos dinasztia alapítója a Bizánci Birodalmat támogató kunokat hasonló feladatokkal látta el, mint a birodalma területén megtelepedő másik nomád nép tagjait, a besenyőket, vagyis katonai feladataik voltak és emellett talán futárként is szolgálhattak a birodalmi haderőben.

³⁶ Birkenmeier 2002, 71. A szkíta elnevezést sok más népre is alkalmazták különböző korokban, erre l. Moravcsik 1958, II, 279–283.

³⁷ Birkenmeier 2002, 162–163.

³⁸ Ezeket a kunokat sem a bizánci, hanem nyugati források nevezik meg.

³⁹ Birkenmeier 2001, 163.

IRODALOM

Albertus Aquensis, Hist. Ieros. = *Albert d' Aix Histoire des faits et gestes dans les régions d'Outre-mer*. Depuis l'année 1096 jusqu'à l'année 1120 de Jésus Christ.

<http://remacle.org/bloodwolf/historiens/albertaix/table.htm> 2011-10-26 17⁴⁴.

Anna Komnéné, Alexias = *Annae Comnenae Alexias*. Rec. D. R. REINSCH et A. KAMBYLIS. Prolegomena et textus. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. XL.) Berolini et Novi Eboraci 2001.

Babcock–Krey 1943 = *A History of Deeds Done beyond the Sea*. By William Archbishop of Tyre. Vol. I. Translated and Annotated by E. A. BABCOCK – A.C. KREY. New York 1943.

Birkenmeier 2002 = J. BIRKENMEIER, *The Development of the Komnenian Army: 1081–1180*. Leiden–Boston–Cologne 2002.

Buckler 1968² = G. BUCKLER, *Anna Comnena. A Study*. Oxford 1968².

Edbury–Rowe 1988 = W. P. EDBURY – J.G. ROWE, *William of Tyre. Historian of the Latin East*. Cambridge 1988.

Edgington 2007 = *Albert of Aachen: Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem*. Ed. and trans. by S.B. EDGINGTON. Oxford 2007.

Gyóni 1942 = Gyóni M., *A paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. Archaizáló népnév és etnikai valóság Anna Komnene Alexiasában*. Budapest 1942.

Írott forr. = *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette MAKK F. – THOROCZKAY G. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22. Szeged 2006.

Kapitánffy 2003 = Kapitánffy I., *Hungarobyzantína: Bizánc és a görögség középkori magyarországi forrásokban*. A kötetet Mayer Gy. és Farkas Z. szerkesztette. Budapest 2003.

Lemerle–Guillou–Svoronos 1970 = *Actes de Lavra. Première partie: Des origines à 1204*. Édition diplomatique par P. LEMERLE – A. GUILLOU – N. SVORONOS avec la collaboration de D. Papachryssanthou. Paris 1970.

MGH SS VI = *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. VI. Ed. G. H. PERTZ. Hannoverae 1844.

Miklosich–Müller 1890 = *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*. Vol. VI. Collecta ediderunt F. MIKLOSICH et I. MÜLLER. Vindobonae 1890.

Moravcsik 1958 = Gy. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica*. Bd. I–II. Berlin 1958.

Ostrogorsky 2003 = G. OSTROGORSKY, *A bizánci állam története*. Budapest 2003.

Paris 1879 = *Guillaume de Tyr et ses continuateurs*. Texte français du XIIIe siècle, revu et annoté par M.P. PARIS. Tom I. Paris 1879.

Peters 1998² = *The First Crusade. The Chronicle of Fulcher of Chartres and other Source Materials*. Ed. by E. PETERS. Philadelphia 1998².

Reinsch 1996 = *Alexias. Anna Komnene*. Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von D.R. REINSCH. Cologne 1996.

RHC = *Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*. I–V. Paris 1844–1895.

Savvides 1993 = A.G.C. SAVIDDES, Late Byzantine and Western historiographers on Turkish mercenaries in Greek and Latin Armies: The Turcoples/Tourkopoloι. In: *The Making of Byzantine History: Studies Dedicated to Donald M. Nicol on his Seventieth Birthday*. Ed. by R. Beaton – C. Roueché. Aldershot 1993.

Schünemann 1924 = K. SCHÜNEMANN, Ungarische Hilfsvölker in der Literatur des deutschen Mittelalters. *Ungarische Jahrbucher* 4 (1924) 99–115.

Sewter 1982 = *The Alexiad of Anna Comnena*. Transl. from Greek by E.R.A. SEWTER. Harmondsworth 1982.

Shepard 1996 = J. SHEPARD, 'Father' or 'Scorpion'? Style and substance in Alexios's diplomacy. In: *Alexios I Komnenos, I: Papers*. Ed. by M. Mullett – D. Smythe, Belfast 1996, 69–132.

Vasiliev 1937 = A. VASILIEV, The Opening Stages of the Anglo-Saxon Immigration to Byzantium in the Eleventh Century. *Seminarium Kondakovianum* 9 (1937) 39–70.

DID CUMANS FIGHT IN ALEXIOS I KOMENOS' ARMY?

The famous Hungarian Byzantinologist, Mátyás Gyóni wrote in his paper in 1942: "Thus Cuman auxiliaries could not serve in Byzantine army until 1118." Despite, he wrote his very valuable paper in the midst of the Second World War and he was not able to obtain some literature some of his statements are valid until nowadays. The Byzantine sources do not tell us anything about Cumans in the Komnenian army. However, we can conclude from the data of the Western, Latin sources on the First Crusade that the first ruler of the Komnenian dynasty used Cuman troops against his enemies. In my paper I examine the sources which write about fighting Cumans in Byzantine army.

Acta Universitatis Szegediensis
Opuscula Byzantina
XI.

A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc

The Carpathian Basin, the Hungarians and Byzantium

Szeged
2014

Szerkesztette:
Olajos Terézia

Kovács Szilvia és Szabó Pál
közreműködésével

A kötet megjelenését támogatta:
OTKA K 81485 számú pályázata

Szegedi Tudományegyetem
Bizantinológiai és Középlatin Filológiai Tanszéki Csoport
H-6722 Szeged, Egyetem u. 2.

HU ISSN: 0324-6523
ISBN: 978-963-306-298-2